

Sprostredkovanie výtvarného umenia návštevníkom galérií a múzeí umenia za pomoci využitia animácie a arteterapie

Michaela Györgyfiová

Mgr. Micheala Györgyfiová
Súkromná základná škola
Ružová dolina 29
821 09 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: michaela.gyorgyfiova@gmail.com

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016, 4:2:35-46

Mediating visual art to gallery and museum visitors using animation and art therapy

Mediation of visual art using animations and art therapy is one of the processes commonly used in art galleries and museums in Western Europe to increase the public's engagement with art. This paper discusses these methods and the potential for their application in Slovak galleries with the goal of making these methods more widely known and encourage their adoption in museum and gallery practice. In the first part, we examine the nature of art, its importance and its role in museum and gallery education. The second part of the paper then analyzes the concept of gallery animation, its objectives, methods, typology and various ways of its implementation using specific examples. In the final section, the paper turns to the issue of mediation of visual art in art therapy and various ways of implementing the methodology in the conditions of Slovak art galleries and museums.

Key words: Fine art, animation, art therapy, procurement

Umenie má najvzácnejšiu hodnotu práve vtedy, keď nám dá odpoveď na otázky hlboké a naoko nezrozumiteľné. Na rozdiel od vedy nám umenie predstavuje zmysel života, ktorý úzko súvisí s citmi, tajuplnosťou, zveličením, metaforou či paradoxom. Umenie je inšpirované vznešenými podnetmi, ale aj bežnými javmi života, predstavuje autorovu fantáziu, ale aj rozumovú tematiku. Umenie umožňuje človeku prekročiť seba samého, zblížiť ho s ľudmi a prírodou, dokáže mu predostrieť život a zmyšľanie predkov, ale zároveň mu umožňuje preniesť sa do budúcnosti.¹ Preto má jednoduchšiu cestu dostať sa do vnútra človeka, naplniť ho a stať sa súčasťou jeho života. Múzeum umenia je ideálnym miestom poskytujúcim široké spektrum vzdelávacích príležitostí. Múzeum umenia má predpoklad na to, aby návštevníkovi pomohlo pochopiť význam umenia pre jeho osobný život; či už vplyv na jeho myslenie, vnímanie seba samého, svojich činov a konania.²

Výtvarná edukácia v súčasnosti neustanovuje ideálny a najvhodnejší konkrétny prúd či teóriu, vychádza najmä zo vzťahu výtvarného umenia a výchovy a pozostáva z dvoch hlavných rovín, z výchovy k umeniu a výchovy umením. Výchova k umeniu je budovanie vzťahu k umeniu prostredníctvom priameho styku s umením, jeho procesu, vývoja, umeleckých osobností a ich diel. Úlohou výchovy je podnieť u človeka vzťah k umeniu a estetickým hodnotám, ako aj rozvíjať jeho osobnostné schopnosti. Výchova k umeniu posilňuje najmä esteticko-výtvarnú a umelecko-výtvarnú identitu výtvarnej výchovy a prebieha jedine stykom s originálnym,

¹ FILA, Rudolf. *Načo nám je umenie?* Bratislava : Mladé letá, 1991, s. 10-11, 46.

² BRABCOVÁ, Alexandra. *Brána múzea otvorená.* Praha : Nakladatelství Juko, 2003, s. 147.

prípadne reprodukoványm umeleckým predmetom. Ide nie len o autentickosť predmetu, ale o celý kontext vzniku diela – od počiatkových myšlienok autora, cez realizáciu až po samotný vznik sprostredkovaný jeho tvorcom či sprostredkovateľom. Práve z tohto dôvodu existujú múzeá umenia prezentujúce dávne i súčasné výtvarné diela či predmety, ktoré vďaka rôznym programom môžu byť priblížené odbornej i laickej verejnosti.³

Výchova umením je podľa britskej definície rozvíjanie vizuálnej gramotnosti, vedomostí a porozumenia umenia, umeleckého remesla vrátane dejín umenia, kultúrneho dedičstva a iných umeleckých tradícií so schopnosťou rozvíjať praktické väzby medzi týmito aspektmi. Pod pojmom vizuálna gramotnosť rozumieme rozvoj širšej schopnosti obrázy prečítať, nejde iba o estetický a emocionálny aspekt, ale hlavne o poznanie spôsobov zobrazovania. Zjednodušene, výchova umením reprezentuje účasť umenia vo výchove.⁴ Umenie je prostriedkom k dosiahnutiu požadovaného cieľa. Cieľom je nielen estetická výchova, ale celkové rozvíjanie a utváranie človeka, pričom sa zameriava na proces poznávania, vnímania a tvorby.⁵ Obe roviny sú dôležitým činiteľom výtvarnej edukácie. Ukázalo sa totiž, že výchova umením musí byť vyvážená výchovou k umeniu. Obe polohy sú prepojené, vzájomne sa podmieňujú a prebiehajú súčasne.

Proces percepcie a recepcie

Výtvarné dielo je zdrojom odkazu umelca, ktorý v ňom zakódoval všetky dôvody stvárnenia diela, svoje myšlienky, zážitky, skúsenosti. Správna práca s výtvarnými dielami, podrobný výklad diela i jeho skrytých významov môže človeka priniesť k pochopeniu významu umenia a k citovému zážitku. V súčasnosti sa stretávame s rozdielnymi metódami a spôsobmi, ktorými u návštevníkov vyvoláme emóciu, zážitok. Základným predpokladom pre spoznávanie výtvarného diela a nadobudnutie pocitov a zážitku je proces vnímania – percepcie.⁶ S procesom vnímania však úzko súvisí proces recepcie, teda proces prijímania. Pre lepšie pochopenie recepcie je dôležité uvedomiť si proces vzniku a vývoja umeleckého diela, to znamená zamyslieť sa nad podnetom tvorby autora, prípravou diela a samotným realizovaním.⁷

Múzeum umenia je v tomto prípade priestorom vizuálneho vnímania statických exponátov, obrazov a umeleckých objektov. Efektívne vnímanie, precítenie originálneho umeleckého diela v múzeu umenia môže byť eliminované nedostatočnými schopnosťami a možnosťami príjemcu. Síce každý návštevník je osobitý, avšak neškolený percipient je schopný vnímať a prijímať výtvarné umenie len sporadicky. Problém je v tom, že na rozdiel od užívateľov knižníc, ktorí čítať vedia, mnohí návštevníci múzeí sa nedokážu dívať, teda nedokážu sa nazerat' takým spôsobom, akým si to diela v múzeu pýtajú. Dielo v múzeu si vyžaduje iné vnímanie a interaktivitu, ako si to vyžadujú mediálne obrázky z moderných technológií. Vnímanie diela si vyžaduje iný typ vizuálnej aktivity. Výtvarné dielo je interaktívne len pre oči, myseľ a telo takým spôsobom, že videnie vnímaťého diváka je navádzané od trhavých mikropohybových vzorcov očí až po aktiváciu príslušných citových a kognitívnych funkcií. Dielo mu poskytuje spätnú väzbu a umožňuje viesť vizuálny dialóg. Schopnosť návštevníka viesť s umeleckým dielom

³ KOVÁČOVÁ, Barbora – GUILLAUME, Michaela. *Art vo vzdelávaní*. Trnava : Pedagogická fakulta Trnavská univerzita v Trnave, 2010, 21-22 a 30-31.

⁴ BRABCOVÁ, ref. 2, s. 149.

⁵ GUILLAUME – KOVÁČOVÁ, ref. 3, s. 22-23.

⁶ KESNER, Ladislav. *Marketing a management múzeí a památek*. Praha : Grada Publishing, 1995, s. 118-121.

⁷ PONDELÍKOVÁ, Renáta. *Metódy a formy interpretácie výtvarného diela a ich využitie v procese výtvarnej edukácie*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum Bratislava, 2015, s. 12-13.

dialóg tak, aby mu aj prinieslo hlbšie prežívanie, si vyžaduje zo strany percipienta vyššiu snahu pozornosti. Väčšina divákov je v oblasti pozornosti limitovaná a ich nepozornosť voči objektu (dielu) je základnou bariérou pre vytvorenie vizuálneho dialógu. Dokonca i vedecké štúdie dokázali, že bežný návštevník múzea umenia nie je dostatočne motivovaný a pozorný, aby sa mohol postaviť výzvam plynúcich z vnímania umeleckého diela.⁸ Proces vnímania je mnohokrát ovplyvnený aj komunikačným naladením návštevníka, teda či si uvedomuje komunikačné súvislosti výtvarného umenia a jeho ikonografický, formálny jazyk, slohové a štýlové znaky, dobové súvislosti a metódy formy. Komunikačné naladenie je dekodovaním výpovede autora výtvarného diela a samotné dekodovanie má predpoklad umožniť divákovi pochopiť dielo.⁹

Interpretácia výtvarného diela

S naviazaním kontaktu medzi divákom a dielom súvisí proces interpretácie. Interpretácia diela je spôsob získavania poznatkov, ktorého výsledkom je koncentrovanie, prežívanie, porozumenie a stotožnenie. Nesústreďuje sa len na množstvo poznatkov získaných pamäťami, ale na citový prienik. Interpretácia výtvarného diela môže byť umelecká a teoretická. Umelecká interpretácia je realizáciou predlohy výtvarným materiálom, teoretická interpretácia je významovým a kultúrno-historickým objasnením výtvarného diela. Zámerom teoretickej interpretácie je porozumenie významu diela a jeho kultúrno-historických aspektov. Z hľadiska roviny jazyka rozlišujeme verbálnu, výkladovú, realizačnú, stvárňujúcu a vizuálnu interpretáciu.¹⁰

Verbálna interpretácia súvisí s výkladovou interpretáciou, za pomoci slova a opisu (používaním verbálneho jazyka) môžeme vykladať. Verbálny jazyk sa využíva na vyjadrenie teoretických poznatkov o danom výtvarnom diele a jeho vnímaní. Metódami týchto dvoch interpretácií môžu byť rôzne formy výkladu, prednášok či diskusií o výtvarnom umení.

Realizačná a stvárňujúca interpretácia predstavujú umeleckú tvorbu, teda interpretáciu umeleckého diela, prípadne umelecké dielo je zdrojom pre nové umelecké dielo. Realizačná a stvárňujúca interpretácia môže byť taktiež súčasťou verbálno-výkladovej interpretácie, kedy popri vysvetľovaní výtvarného diela využívame aj výtvarné činnosti. Výtvarné dielo je zdrojom a zároveň východiskom výtvarných aktivít.

Základným druhom interpretácie je vizuálna interpretácia, realizovaná prostredníctvom tvorivých výtvarných činností. Tento výklad je realizovaný za pomoci kópie umeleckého diela, skíc, voľným napodobňovaním, kolážou, parafrázou, montážou, záznamom, interferenciou a inými interpretačnými metódami.¹¹

Pred návštevníkom tak stojí myšlienka presahujúca z plochy a nie len dvojrozmerná maľba. Výtvarné dielo je vďaka interpretácii stavané do inej podoby ako doteraz a taktiež ponúka divákovi nové uhly estetického vnímania. Tu vzniká potreba divákovi pomôcť nadviazať kontakt s vystavovaným dielom tak, aby mu bolo umožnené zažiť umelecký zážitok.

Dialóg s výtvarným dielom

Ak chce mať návštevník z umeleckých diel pôžitok, je potrebné, aby si zachoval sviežu myseľ schopnú reagovať na každú ukrytú harmóniu. Je dôležité sa na výtvarné dielo dívať nezaujatými očami a byť odhodlaný spoznávať nové veci. Východiskom pre rozvoj vnímania a poznávania výtvarného diela je faktor videnia, ktorý je predpokladom pre dosiahnutie estetického vnímania

⁸ KESNER, ref. 6, s. 118-125.

⁹ PONDELÍKOVÁ, ref. 7, s. 13.

¹⁰ PONDELÍKOVÁ, ref. 7, s. 19.

¹¹ PONDELÍKOVÁ, ref. 7, s. 19-23.

a estetických hodnôt. Estetické vnímanie je hodnotiacim a tvorivým procesom vychádzajúcim zo zmyslových podnetov, racionálnej úrovne s účasťou fantázie. Estetické vnímanie prebieha jedine v tom prípade, ak je divák psychicky pripravený a jeho intelektuálna, kultúrna úroveň zároveň zodpovedá dielu. Málokedy prichádza, keď je človek od predmetu závislý. U každého človeka prebieha rôzne, vo vzťahu k tomu istému alebo úplne inému dielu. Trvanie je rôznorodé, môže ísť o pár sekúnd, ale aj o celé týždne, mesiace. Návštevník si tak svoje chápanie a interpretáciu diela buduje. Na vnímaní umeleckého diela sa podieľajú všetky psychické funkcie, ako aj predstavivosť, myslenie, cit a fantázia vnímateľa.¹²

Výsledkom a cieľom procesu estetického vnímania je zážitok (skúsenosť) a emocionálne prežívanie. Medzi stále predpoklady umeleckého zážitku patria vedomosti, poznatky, zvyky a zručnosti, názory a postoje k umeniu, postavenie umenia v osobnostnom rebríčku záujmov a životný štýl percipienta. Zároveň nadobudnutie zážitku ovplyvňuje prostredie, sociálna atmosféra, dôvera k umelcovi, naladenie na komunikačný kanál, psychické a emocionálne uvoľnenie diváka a jeho schopnosť sústrediť sa.¹³ Taktiež dôležitú úlohu pri vytvorení dialógu medzi návštevníkom a dielom zohráva sprievodca, teda človek vykladajúci poznatky o danom diele.

Mediácia výtvarného umenia

V tejto časti je dôležité vysvetliť tri veľmi podobné, niekedy zamieňané pojmy: sprístupnenie, sprostredkovanie a mediácia. Pojmom sprístupňovanie Stefan Szuman označuje činnosti výchovnej aktivity, kde hlavnú úlohu zohráva tretia osoba – „vychovávateľ“. Vychovávateľ – sprostredkovateľ je prostredníkom medzi umeleckým dielom a divákom v procese sprístupňovania výtvarného umenia. Sprístupňovanie umeleckého diela predstavuje pomoc niekomu odhaliť, poznať a precítiť estetické prvky diela. Cieľom sprístupňovania diela je u vnímateľa vytvoriť schopnosť porozumieť a precítiť umelecké dielo a náležite ho zhodnotiť. Pojem sprostredkovanie (mediácia) je rovnako platný pojem predstavujúci konkrétnu prácu sprostredkovateľa, v našom prípade lektora v múzeu umenia priamo pred exponátmi, prostredníctvom publikačnej činnosti, mediálnych technológií a popularizáciou a socializáciou umenia.¹⁴ Teda mediácia (sprostredkovanie) je proces, keď potenciálnemu percipientovi pomáame porozumieť vzorce výtvarného diela.

Podľa stupňa a miery kontaktu s výtvarným dielom môžeme rozlišovať osoby participujúce na priamom sprostredkovaní umenia. Môžu to byť umelci, v múzeu kurátori výstav, odborní múzejní/galerijní pracovníci, pedagógovia a lektori, výtvarní kritici a teoretici, ale aj učitelia výtvarnej výchovy na školách. Všetci títo ľudia pracujú vo väčšine s originálnym dielom a ich náplňou práce je byť akýmsi „mostom“ medzi dielom a verejnosťou. Pracovníkov múzea umenia, ktorí zabezpečujú sprostredkovanie diela, môžeme okrem vyššie spomenutých pomenovaní nazývať animátormi, metodickými pracovníkmi, mediátormi či interpretmi. Sprostredkovateľa môžeme taktiež nazvať ako „časnika umenia“, pretože časník servíruje verejnosti to, čo predtým umelci navarili. Počet týchto pracovníkov v múzeu umenia je stanovený veľkosťou inštitúcie, rozsahom programov pre verejnosť, veľkosťou mesta, kde sa múzeum nachádza, ako aj jeho finančnou situáciou (múzea, mesta či štátu).¹⁵

¹² PONDELÍKOVÁ, ref. 7, s. 13-23.

¹³ PONDELÍKOVÁ, ref. 7 s. 23.

¹⁴ HORÁČEK, Radek. *Galerijní animace a zprostředkování umění*. Brno : Akademické nakladatelství Cern, 1998, s. 46-48.

¹⁵ PONDELÍKOVÁ, ref. 7, s. 99-101.

Sprostredkovanie výtvarného umenia je dôležitou súčasťou múzeí umenia a múzeí vôbec, pretože existuje veľké množstvo súčasných výtvarných prejavov. Výtvarné umenie je v neustálom slede zmien, umenie je čím ďalej tým viac odbornejšie, vnímanie umenia začína byť kvalifikovanou činnosťou, umenie už nie je len súčasťou múzeí, ale aj interiérov, bánk, hotelov, podnikov, kancelárií a verejnosť mu stále nerozumie.¹⁶ Ľudia hľadajú v umení nie len poučenie, ale najmä umelecký zážitok. Chvilu strávené v múzeu pred dielami sú obohatením života každého v spoločnosti.¹⁷

Výsledky spolupráce výtvarného umenia, edukácie a mediácie

V rámci edukácie je taktiež dôležitá komunikácia medzi rolami zúčastnených a samozrejme prostredím, kde sa odohráva. Komunikátorom je v prvom rade výtvarné dielo snažiac sa vytvoriť dialóg s divákom (recipientom a percipientom zároveň) a v druhom rade sprostredkovateľ dohliadajúci na celý tento komunikačný proces. Komunikáciu v rámci edukácie v múzeu umenia môžeme nazvať múzejnou-pedagogickou komunikáciou, ktorej cieľom je dosiahnuť výchovno-vzdelávacie ciele prostredníctvom výmeny informácií. Múzejno-pedagogická komunikácia môže prebiehať v dvoch rovinách: v neverbálnej a verbálnej. Neverbálna komunikácia je veľakrát účinnejšia než slovo a je prejavovaná prostredníctvom mimojazykových znakov, to znamená pohybom tela (mimika, gestikulácia, správanie človeka), zrakom (hra pohľadu) a umením. Verbálna komunikácia na jednej strane využíva reč, avšak na tej druhej je menej schopná vyjadrovať emócie. Pre dosiahnutie dialógu s obrazom je potrebné komunikovať očami, videním a zároveň sa snažiť tvoriť, objavovať, predstavovať a tak si vytvárať v hlave obrazy. Tento proces je hlavne o kreativite – tvorivosti.¹⁸ Prv než sa dostane divák k tvorivosti, musí tiež prejsť priebehom motivácie.

Motivácia je hybnou silou činov každého človeka, základnou podmienkou pre rozvoj tvorivosti, schopnosti človeka a to z nej robí jeden z dôležitých faktorov edukácie. Motivácia je všetko to, čo nás poháňa a udržuje pri aktivitách, správaní a zároveň je aj tým, čo naše aktivity a správanie vysvetľuje a robí zrozumiteľnými. Motivácia vzniká, ak máme motív (dôvod), kvôli ktorému sa človek začína určito správať. Môže vychádzať z vnútorných stimulov – potrieb človeka, ale i z tých vonkajších. Význam motivácie pre výtvarnú edukáciu je veľmi podstatný, kedy prostredníctvom sprostredkovateľa môže byť návštevník motivovaný k tvorivosti. Tvorivosť je proces, počas ktorého dochádza k interakcii medzi objektom a divákom. Divák uvádza prvky objektu do nových súvislostí a originálnym spôsobom ich využíva pre vznik užitočných produktov.¹⁹ Produktom sú v tomto prípade osobité a autentické myšlienky, nápady a emócie potrebné pre získanie umeleckého zážitku.

Zážitok je jedným z významných činiteľov v procese výchovy a je výsledkom práce zážitkovej edukácie. Základom k prežitiu neopakovateľného zážitku sú vlastné predtým nadobudnuté zážitky, skúsenosti, dojmy prežité na vlastnej koži. Prežívanie zážitkov vedie návštevníka k zhromažďovaniu skúseností, formovaniu a rozvoju osobnosti, zmene jeho správania a konania. Len vďaka prežívaniu a precíteniu vlastnými zmyslami na vlastnej koži ostáva zážitok súčasťou percipienta, jeho trvalým vlastníctvom. Preto je veľmi dôležité, aby náležitý zamestnanec v múzeu umenia sprostredkoval umenie tak, aby v návštevníkovi vyvolal primeraný pocit a následne zážitok. Zážitok je pre umenie jedným z hlavných úkazov, s ktorými

¹⁶ GUILLAUME – KOVÁČOVÁ, ref. 3, s. 63.

¹⁷ KRAMÁŘ, Vincenc. *O obrazech a galeriích*. Praha : Odeon, 1983, s. 379-380.

¹⁸ GUILLAUME – KOVÁČOVÁ, ref. 3, s. 45-50.

¹⁹ GUILLAUME – KOVÁČOVÁ, ref. 3, s. 37-45.

autor diela počíta a pre návštevníka je zas jedným z najdôležitejších prínosov výtvarného umenia. Situácia k vyvolaniu zážitku musí prítomných prekvapiť, šokovať, zasiahnuť a nadchnúť. Môže však nastať situácia, keď konkrétny obraz vplýva na dvoch percipientov odlišne. Jeden sa môže zamerať na estetickú formu obrazu, druhý zas na psychologickú diagnostiku. Obaja zúčastnení by tak vyjadrili to, čo obaja považovali za dôležité. To, ako situácii percipient rozumie, a to, ako sa ňou nechá ovplyvniť, je funkciou zážitku. Vďaka využitiu vlastnej činnosti – vlastný hmatový zážitok, individuálne tvorivé zmýšľanie a konanie – môže návštevník zažiť intenzívnejší prežitok.²⁰

Sprostredkovanie výtvarného diela má tak veľký význam práve pre pracovníkov pracujúcich priamo s originálnym kusom a ich vzťah s divákom je omnoho intenzívnejší a komornejší, vzhľadom na docielenie zážitkového kontaktu s umením. Nielen pracovník, ale aj priestor je dôležitý pri správnej mediácii umenia, architektúra a pocit z nej prináša percipientovi ojedinelú a osobitú atmosféru. Hovoríme o sprostredkovaní umenia v galérii/múzeu umenia.²¹ Vývoj špecializovaných činností zameraných na prehĺbenie vzťahu medzi verejnosťou, dielom a múzeom viedol k vypracovaniu a ustáleniu teoretickej disciplíny múzejnej pedagogiky. Múzejná pedagogika zahŕňa všetky aktivity múzea, ktoré využíva pri výchovno-vzdelávacích činnostiach. Literatúra o galerijnej pedagogike stále chýba. Dôvodom však môže byť fakt, že sa vo väčšine krajín využíva pre umelecké zbierky názov múzeum (múzeum umenia) ako galéria, aj keď je princíp zhromažďovania, spracovania, sprostredkovania umeleckých predmetov v oboch inštitúciách porovnateľný.

Aký je teda rozdiel v múzejnej a galerijnej pedagogike? Jediný, nie veľmi zásadný rozdiel pre fungovanie danej disciplíny môže byť ukotvený v predmete záujmu. Múzejná pedagogika je všeobecná disciplína zahrňujúca teoretické a metodologické otázky práce s verejnosťou v múzeu, teda v inštitúcii zaoberajúcej sa aj históriou, prírodou a podobne. Predmet záujmu galerijnej pedagogiky je omnoho homogénnejší a vo väčšine prípadov zameraný len na výtvarné umenie. Výtvarné umenie je aj napriek odlišnostiam v pôvode či umeleckých smeroch dlhodobo skúmanou kultúrnou a vednou kategóriou a princíp práce je veľmi totožný.²² Galerijná pedagogika má svoje vlastné špecifiká prameniace najmä v dejinách umenia, pedagogike a psychológii. Galerijná pedagogika nadväzuje na jej príbuznú disciplínu – výtvarnú pedagogiku (výchovu). Možno vhodným označením pre výchovno-vzdelávaciu činnosť v múzeách umenia by bolo používanie termínu múzejná výtvarná pedagogika.²³

Múzejná a galerijná pedagogika je síce pomerne novou disciplínou, avšak jej princípy a funkcie už boli využívané dávno v minulosti. Pozitívnu informáciou je však fakt, že čím ďalej tým viac má verejnosť záujem nie len o návštevu múzea umenia, ale aj o využitie a absolvovanie múzejného vzdelávacieho programu. Vzdelávacie aktivity v múzeách umenia/galériách ponúkajú návštevníkom možnosť konfrontovať vlastné názory, dojmy a pocity, poznať historické a aktuálne kultúrne tradície, rozumieť súčasným komunikačným, vizuálnym a informačným jazykom doby a podobne. Vzdelávacie aktivity v múzeu umenia sú organizované s cieľom odkomunikovať návštevníkovi vystavené diela.

Môžeme rozlíšiť tri typy vzdelávacích aktivít. Prvým sú teoretické programy, kde sa kladie dôraz na výklad a prácu s teoretickými poznatkami (prednášky, prehliadky a besedy). Druhú skupinu tvoria praktické programy, ktoré sa zameriavajú skôr na praktickú činnosť účastníkov,

²⁰ GUILLAUME – KOVÁČOVÁ, ref. 3. s. 12-13.

²¹ PONDELÍKOVÁ, ref. 7, s. 26.

²² PONDELÍKOVÁ, ref. 7, s. 55-57.

²³ PONDELÍKOVÁ, ref. 7, s. 26-27.

ale vychádzajú z teoretickej roviny. Patria sem praktické kurzy, ateliéry a tvorivé dielne. Posledný typ vzdelávacích aktivít, zmiešané programy, je komunikatívnym typom aktivít. Počas týchto aktivít je teoretická a praktická činnosť v rovnováhe, takýmto programom sú animácie. Tieto animácie prostredníctvom výkladu (teoretická časť) rozvíjajú kreativitu (praktická časť).²⁴

Galerijná animácia

Animácia výtvarného umenia je tvorivou aktivitou najčastejšie realizovanou v priestoroch galérie (múzea umenia) a jej cieľu a zameraniu sa prispôsobuje. V rámci jej realizácie dochádza ku kontaktu, interakcii s vystavovanými výtvarnými dielami. Sledovaním výtvarného diela tak majú návštevníci možnosť za pomoci rôznych materiálov a predmetov vytvárať výtvarné etudy nadväzujúce na dané dielo. Tieto činnosti sú akýmsi oživovaním a sú podstatou galerijnej animácie. Nehybné vystavené exponáty sa stávajú dobrodružnými.²⁵ V rámci oživovacích činností ide o dva rozmery animácie. V prvom prípade ide o proces analýzy, interpretácie, formálneho a obsahového výkladu a sprostredkovania umeleckého diela. Druhý rozmer je procesom sprostredkovania samotného tvorivého umeleckého procesu – sprístupnenie, oživenie výtvarného procesu a využitie inovatívnych techník pri jeho realizácii.²⁶ Oživovaním taktiež rozumieme prvok osobnej tvorivej aktivity človeka, ktorý je dôležitý pre vnímanie výtvarných diel. Návštevník sa prostredníctvom svojho tela vyjadruje (maľuje, kreslí, diskutuje) a hľadá cestu k osobnému umeleckému zážitku a práve zážitok s prežitkom sú tými najvýznamnejšími hodnotami, kam animácia smeruje. Animácia je procesom kontaktu s výtvarným dielom, ktorý je ukazovateľom cesty nadobudnutia bohatšieho prežitku prostredníctvom zážitku. Na rozdiel od prednášok či besied, ktoré sú postavené na teoretickej báze, pridáva animácia praktickú činnosť. Táto činnosť pri sledovaní výtvarného diela môže aktivizovať vnímanie i inými zmyslami (nie len očami). Spoznávanie výtvarného diela prostredníctvom praktických činností je tvorivým aktom.

Cieľom animácie je prebudenie záujmu o umenie, teda hľadanie cesty sprístupňovania, nadobudnutie citového zážitku, osvojenie teoretických informácií o vývojových etapách dejín umenia, rozvíjanie schopnosti „prečítať“ hodnoty a význam obrazov, hľadať svoj vlastný názor na základe interpretácie diela a sebapoznávania (sebareflexia). Galerijná animácia by tak mala upútať divákovú pozornosť smerom k umeleckému dielu, ukázať jeho postavenie v osi dejín umenia, objavovať vzťah k vnímaniu sveta a cestu k sebe samému, ako aj ostatným účastníkom. Galerijná animácia nie je len o oživení vzťahu medzi múzeom a verejnosťou, ale možnosťou, ako prostredníctvom umenia rozvíjať svoju osobnosť.²⁷ Realizácia galerijnej animácie, ako sme už spomenuli, je zložená z praktickej a teoretickej časti.

Existuje niekoľko spôsobov ako galerijnú animáciu realizovať. Animátor môže prv začať s teoretickou časťou a následne pokračovať praktickou činnosťou, prípadne naopak. V prípade prvej možnosti, keď je výtvarné dielo sprostredkované návštevníkom najprv teoretickým výkladom, sa návštevníci prostredníctvom výpovede animátora dozvedia základné informácie o galérii, autorovi a dielach. Nato nasleduje prehliadka vystavených diel. Počas tejto prehliadky je veľmi dôležité, aby mali návštevníci dostatočný priestor na sústredené pozorovanie výtvarného umenia. Tieto nadobudnuté poznatky a informácie sú súčasťou poslednej fázy, praktickej časti zameranej na tvorivosť, kreativitu a na prehĺbenie umeleckého zážitku. Pred samotnú teoretickú

²⁴ HORÁČEK, ref. 14, s. 61-63.

²⁵ HORÁČEK, ref. 14, s. 71.

²⁶ PONDELÍKOVÁ, ref. 7, s. 28.

²⁷ HORÁČEK, ref. 14, s. 74.

časť má animátor možnosť vložiť krátku praktickú činnosť, akúsi netradičnú činnosť. Táto práca môže byť využiteľná pri návštevníkoch, ktorí prišli na vzdelávací program predčasne. Zúčastnení tak nesedia nečinne a cibria si svoju sústredenosť. Koniec programu by mal byť akýmsi zhrnutím všetkých činností a výsledkov z absolvovaného programu, nie však zameraným na vlastné hmotné výsledky, ale predovšetkým na prepojenie výsledkov praktickej činnosti a výstavy. V podstate ide o zhodnotenie výnimočnosti animácií a nadobudnutie umeleckého zážitku ako novej a vyššej formy prínosu edukácie. Galerijná animácia môže byť zameraná na individuálnu prácu, ale zároveň môže zapojiť spoluprácu viacerých zúčastnených.

Na štruktúru animačného programu sa môžeme pozrieť aj z pohľadu jej prerozdelenia do troch hlavných krokov, ktoré uvádza Martin Šobán vo svojom diele *Škola múzejní pedagogiky 6*. Tieto tri kroky zhrnul do trojfázového modelu označovaného, ako „EUR“ – evokácia, uvedomenie a reflexia.²⁸ Evokácia predstavuje prvotný styk animátora (lektora) a návštevníka. Je to chvíľa, keď sa vytvára pozitívna a vhodná atmosféra. Vstupná evokácia môže prebiehať vo forme motivačnej samostatnej prehliadky, dialógu lektora a návštevníkov, úlohy, videa, dramatisácie a podobne. Evokácia by mala byť zameraná na pocity, predstavy a otázky vcítania sa do vyobrazenej situácie. Pod modelom uvedomenia chápeme nájdenie najvhodnejšieho spôsobu, ako vystavované diela návštevníkom priblížiť za pomoci teoretických poznatkov s cieľom sprístupniť a oživiť umelecké dielo. Táto štruktúra je vo väčšine závislá od animovaného diela, ale najčastejšie zahŕňa prehliadku diela, zadanie úlohy a jej riešenie návštevníkmi vo forme praktickej činnosti. V tejto časti má účastník možnosť upevniť si a aplikovať získané teoretické poznatky. Behom tejto časti je podstatné, aby animátor (lektor) reagoval na podnety účastníkov, na ich vek, tempo, záujem, pozornosť. Tretí modul – záverečná reflexia – je rekapituláciou celej animácie a zahŕňa zhodnotenie, diskusiu a rozlúčenie sa s účastníkmi.

Žiadna metóda, kritérium, typ animácie nenapĺňajú samé o sebe ciele sprostredkovania výtvarného umenia. Je dôležité nájsť pomer medzi všetkými faktormi tak, aby ich súčinnosť splnila návštevníkove očakávania. Musíme zväžiť, v akom pomere tieto činnosti budú. Ani jedna z nich však nesmie byť náročná a musí byť zvládnuteľná bez ohľadu na predchádzajúce znalosti. Kombináciou oboch častí má návštevník možnosť prijať dva typy estetického vnímania a znásobiť osobný prežitý zážitok. Na jednej strane stojí teoretická časť, keď účastník programu nadobúda pocity prostredníctvom počúvania lektora a pozorovania diela. Na druhej strane stojí návštevník, ktorý pre dosiahnutie hlbšieho zážitku potrebuje dotyk, teda hmatovú skúsenosť a kontakt s dielom a jeho vyjadrenie je plnohodnotné práve pri praktickej činnosti. Dotyk má v animácii dve tváre. Kým na jednej predstavuje skutočnosť, a teda reálne vyjadrenie účastníka vo výtvarnej praktickej časti, na tej druhej sa stáva nereálnym. Hovoríme o dotyku s konkrétnym vystavovaným dielom, dotyku skutočnom, nie len vizuálnom. Práve preto sa táto tvár dotyku stáva v galériách a múzeách umenia nereálna.

Priamy dotyk prináša divákovi nezvratnú podobu diela. Jedným z dôvodov dotyku s výtvarným dielom je skutočnosť, aby dielo mohlo byť vnímané všetkými zmyslami návštevníka, pretože každé dielo vystupuje a pôsobí ako zmyslová skutočnosť. Druhým dôvodom je prirodzená potreba človeka nezostať len pri vizuálnom vnímaní, či už pri racionálnej snahe si čosi zapamätať, alebo pri intenzite zážitku. Je dokázané, že človek si pamätá viac z toho, čo videl, než z toho, čo čítal alebo počul. Zároveň si pamätá dvojnásobok toho, čo uskutočňoval hmatom, než len to, čo vnímal vizuálne. V anglickom galerijnom prostredí sa zaužíval výrok „*I hear I forget, I see I remember, I do I understand*“, teda „*počujem, no zabúdam, vidím, ale pamätám si, robím a rozumiem*“.

²⁸ ŠOBÁN, Martin. *Škola múzejní pedagogiky 6*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007, s. 23-30.

Samozrejme, nie každé dielo je určené na dotyk, a to vzhľadom na ich bezpečnosť a ochranu. Hovoríme však o výstave, ktorej súčasťou má byť dotyk, keď si autor výstavy vyslovene pýta a žiada hmatový zmysel návštevníka. V tomto prípade je dôležité pochopiť zámery autora a umožniť divákovi patrične sa na výstave podieľať. Aj keď sa teda nebudú exponátov dotýkať priamo, prostredníctvom animácie a jej praktickej činnosti precítia hebkosť papiera, vôňu farby a iné materiálové vlastnosti vystavovaného diela. Týmto spôsobom bude prehĺbený zážitok z vystavovaného diela a zároveň vlastný prežitok návštevníka vnútorného sveta.²⁹

Jeden z konkrétnych príkladov realizácií

Program „Oživená krajina“ bol vytvorený k stálej expozícii Múzea umenia v Olomouci a jej hlavným predmetom záujmu je obraz Jana Zrzavého Hornatá krajina. Vytvoril ho Martin Šobán v spolupráci s celým radom výtvarných teoretikov a pedagógov počas seminára Múzeum a škola. Animačný program „Oživená krajina“ je určený detskému publiku a začína sa v priestoroch, kde sú na zemi rozstrihané kúsky. Tieto fragmenty sú nalepené na bielom papieri a účastník programu má vybraný kus dokresliť. Po dokreslení sa lektor detí pýtal, čo ich kresba predstavuje, čo z fragmentov prečítali, či to môže byť krajina a ako by si ju predstavovali.³⁰

Hlavná časť programu začína hľadaním originálneho diela na základe jednotlivých fragmentov. Lektor vedie dialóg s účastníkmi, získava pohľady detí na originálny obraz v porovnaní s vlastnou kresbou, čo bolo dôvodom voľby jednotlivých farieb či kriviek. Každé vyjadrenie dieťaťa je jedinečné a umožňuje im rozvíjať svoju vlastnú fantáziu a tvorivosť. Ďalšou aktivitou tohto animačného programu je prepojenie hudby, teda zvukov, a konkrétneho umeleckého diela. Účastníci majú za úlohu hľadať tie správne zvuky, ktoré by sa svojím tónom a výrazom hodili k dielu Jana Zrzavého. Lektor s deťmi tak prichádza k záveru, že nie každý zvuk sa k dielu hodí, a to na základe pozorovania odlišovania krajinomaľby autora od ostatných maliieb vo výstavných priestoroch. Postupne tak deti porozumejú osobitosti diela. Prvý zvuk ponúka lektor, deti majú zavreté oči, počujú rozvírenú hladinu vody pripravenej v nádobe a postupne sa pridávajú deti s vlastnými zvukmi tela.

V nasledovnej aktivite sa lektor snaží prepojiť dielo s vôňou, poukazuje na odlišnosť prímorskej krajiny a krajiny veľkomesta. Počas tejto aktivity lektor ponúka deťom päť rôznych vôní (škoricu, mäta, fixatív, mydlo a neidentifikovateľnú zmes), ktoré majú slúžiť deťom na ceste nájdenia ich jedinečnej vône. Počas tejto činnosti je dôležité, aby si deti dokázali vybranú vôňu odôvodniť. Treťou aktivitou je zapojenie ďalšieho zmyslu, a to hmatu. Deti majú k dispozícii veľkú látku, pomocou ktorej majú vytvoriť priestorový variant hôr z diela. Potom ako účastníci zapojili všetky zmysly, mohli sa vrátiť k prvotnému kresleniu, a teda dotvoreniu fragmentu. Snažia sa inšpirovať technikou Jana Zrzavého, ale zároveň do diela vnášajú vlastnú osobnosť.³¹

Galerijná arteterapia

Ďalším spôsobom, akým môže múzeum umenia komunikovať s verejnosťou a sprostredkovať výtvarné umenie, je arteterapia ako nová forma galerijnej edukácie (animácie). Veľakrát sa stretávame s názorom, že arteterapia, alebo teda akákoľvek terapia, je určená len pre telesne postihnutých či emotívne chorých. Ale práve naopak, každý z nás nesie v sebe rôzne pocity, starosti, bloky, ktoré vďaka umeniu zo seba môže ventilovať.

²⁹ HORÁČEK, ref. 14, s. 93-98.

³⁰ ŠOBÁNĚ, ref. 28, s. 41-44.

³¹ ŠOBÁNĚ, ref. 28, s. 45-53.

Umenie pôsobí na človeka upokojujúco i liečebne aj napriek tomu, že sa nachádza v edukačnom i terapeutickom procese. Umenie slúži človeku ako neverbálne vyjadrenie, umožňuje to, čo slovami niekedy nie je možné vypovedať. Za pomoci výtvarných techník, rečou farieb, formy, tvarov a línií vytvára účastník výtvarné dielo, ktoré interpretuje seba samého, svoje túžby, pocity, vzťahy a skúsenosti. Umenie dáva človeku možnosť tvoriť, prežívať, znovu objavovať i korigovať problém.³² Umenie sa v spojitosti s arteterapiou môže ponímať ako umenie pre umenie, umenie pre človeka a umenie pre zdravie. Umenie pre človeka je označované ako čisté umenie, pričom platí, že je umenie cieľom a zároveň prostriedkom. Umenie pre človeka sa zameriava na jeho liečivé účinky a umenie pre zdravie predpokladá v umení liečebný aj ochranný potenciál. Umenie je duchovnou záležitosťou obsahujúcou estetickú, ale aj terapeutickú funkciu. Je metaforou, prostredníctvom ktorej dokážu ľudia mnoho pochopiť.³³

V súčasnosti je arteterapia v múzeách a najmä na Slovensku len na úplnom začiatku, pričom v zahraničí už hrá významnejšiu úlohu. O spolupráci múzejnej (galerijnej) pedagogiky a arteterapie píše americká autorka Karen Peacock v diele *Museum Education and Art Therapy: Exploring an Innovative Partnership*, teda *Múzejná pedagogika a arteterapia: Za poznáním inovatívneho partnerstva*. Toto dielo popisuje spoluprácu medzi jednotlivými disciplínami múzejnej pedagogiky a arteterapie, ktoré podnietili realizáciu pilotného arteterapeutického programu v Memphis Brooks Museum of Art v Tennessee, USA. Súčasťou programu bol prieskum medzi prestížnymi americkými pedagógmi, umelcami, terapeutmi, kurátormi, návštevníkmi a podobne. Výsledky prieskumu vypovedali o tom, že arteterapia môže byť prostriedkom presadzovania práce a poslania múzeí.

Realizácia galerijnej arteterapie sa odvíja od konkrétneho priestoru, v ktorom bude prebiehať komunikácia medzi realizátorom a účastníkmi. Tento „art priestor“ je súčasťou štruktúry arteterapeutických sedení. V tejto časti je dôležité mať zodpovedané nasledovné otázky: V akom priestore bude program arteterapie prebiehať? Je k dispozícii umývadlo a priestor na odkladanie potrieb? Sú dostupné stoly a stoličky, kde účastník môže pracovať? Ako často sa program arteterapie bude realizovať? Kto bude program realizovať? Aká veľká bude skupina a na základe čoho budú účastníci vyberaní? Podľa čoho bude skupina členená (vek, pohlavie, diagnóza, atď.)?³⁴ Samotné hranice tohto priestoru sú tvorené účastníkmi programu. Skupina účastníkov môže byť členená na otvorenú, polozatvorenú a zatvorenú skupinu. Otvorená skupina umožňuje účastníkom prichádzať a odchádzať podľa vlastnej potreby, polozatvorená skupina si zachováva svoj charakter, ale jej členstvo sa pozvoľne mení. A zatvorená skupina má väčšinou určený počet účastníkov a stretnutí – plán stretnutí na seba nadväzuje a členovia skupiny si tak môžu vytvárať hlbšie vzťahy.³⁵ Pri určovaní skupiny je taktiež možné zamyslieť sa na vytváraní spolupráce s inými inštitúciami (konkrétne materské školy a školy, detské domovy, centrá, domovy dôchodcov a pod.), a tak vytvoriť konkrétny program „šitý“ priamo na mieru účastníkom.

Tento program arteterapie vedie terapeut (múzejný pedagóg s odbornou kvalifikáciou arteterapeuta), od ktorého sa vyžaduje znalosť psychických hodnôt kresieb, ich technikách a aplikácii. Je dôležité, aby táto osoba mala skúsenosť s vedením arteterapie, pretože jej nefundovanosť môže mať negatívny vplyv na účastníkov programu. Realizátor sa musí vyhýbať vetám, ako „Nech to vyzerá dokonale“ alebo smerujúc na angažovanosť účastníka „Vy nie ste

³² GUILLAUME – KOVÁČOVÁ, ref. 3, s. 80-82.

³³ ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Praha : Portál, 2002, s. 42.

³⁴ MEMPHIS BROOKS MUSEUM OF ART. 2014. *Art Therapy Access Programs*. USA: Memphis Brooks Museum of Art, 2014, s. 7.

³⁵ GUILLAUME – KOVÁČOVÁ, ref. 3, s. 134-135.

ochotný podieľať sa“.³⁶ Arteterapeut musí mať zároveň na pamäti integráciu účastníka, reakciu správania a samotný proces. Stretnutie arteterapeuta s účastníkom je kľúčovým momentom.

Jeden z konkrétnych príkladov realizácií

Program Arte + je relaxačno-tvorivé stretnutie určené pre dospelých a seniorov. V roku 2015 prebiehal v mesiacoch september až december každý utorok v časovom intervale dvoch hodín. Galéria MAB je jednou z mála na Slovensku, ktorá sa venuje arteterapii vo svojich priestoroch. Súčasťou každého výtvarného tvorenia je časť arteterapie, o ktorej ľudia sami netušia. To bolo dôvodom, prečo si galéria do svojho programu vybrala aj práve tento edukačný terapeutický program. Počas týchto dvoch hodín sa terapeut (v našom prípade galerijný pedagóg) snaží venovať terapii intenzívnejšie a hlbšie. Témy stretnutí sa zameriavajú na účastníka, na jeho uvoľnenie a vyjadrenie prostredníctvom rôznych výtvarných techník, akými môžu byť klasická maľba, prstová maľba, maľba blatom, koláž, práca s hlinou a vlastným telom. Počet ľudí na stretnutí je limitovaný na desať osôb.

Priebeh jednotlivých sedení

Prvé sedenie Arte + sa vykonávalo v ateliéri, kde sa na začiatku programu každý zúčastnený zapojil do úvodnej činnosti „vytváranie dnešnej cesty“ prostredníctvom gombíkov rôznych veľkostí a farieb. V úvode hlavnej časti pustila lektorka zúčastneným film – video Pavla Barabáša spojené s hudbou Maoka. Premietanie trvalo asi 15 minút, po jeho skončení sa zúčastnení s lektorkou rozprávali o svojich pocitoch z videa a ako na človeka vplývali hudba a zábery. Každý návštevník napísal na kúsok papiera maximálne tri pocity. Následne sa vlastné pocity a myšlienky preniesli praktickou činnosťou na papier. Všetci zúčastnení si mohli vybrať akúkoľvek výtvarnú techniku – prácu s prstovými farbami, temperu, suchý pastel a podobne. Na záver praktickej časti bolo k dispozícii desať minút, kedy boli zúčastnení vystavení vlastnej reflexii, mohli sa vyjadriť k svojmu dielu, prípadne sa opýtať na dielo niekoho z prítomných.

Druhé sedenie sa vykonávalo v expozičnom priestore, kde sa v jednej časti nachádzal rozťahnutý koberec s vankúšmi a v tej druhej stoly a stoličky. Pri tejto téme sa arteterapia začala na koberci, kde sa zúčastnení posadili do kruhu. Na začiatok mal každý k dispozícii plastelínu, ktorou si precvičoval svaly a kĺby na ruke, ako aj prenášal svoju energiu do hmoty. Po vytvorení tvaru sa diskutovalo, prečo kto zvolil daný tvar. Táto časť programu trvala desať minút. Následne nasledovala meditácia, relaxácia v ležatej pozícii. Všetci zúčastnení mali k dispozícii vankúše, aby sa im ležalo pohodlne. Galerijná pedagogička rozprávala súvislý text určený na psychické uvoľnenie, v pozadí znela pokojná hudba. Relaxácia trvala približne 15 – 20 minút, po jej ukončení nasledovalo maľovanie. Témou bolo maľovanie hviezd svojich blízkych ľudí. Pre návštevníkov boli pripravené k vzorové papiere s poradím konkrétnych osôb. Postup maľby bol nasledovný: roztopeným voskom sa maľovali hviezdy blízkych, hviezdy mohli byť akéhokoľvek tvaru i veľkosti. Následne sa výkres navlhčil vodou a vodovými farbami sa vytvárali rôzne prepojenia. Na koniec mohli zúčastnení použiť soľ na posypanie výkresu a vytvoriť tak 3D efekt. V závere terapie hodnotila galerijná pedagogička spolu s účastníkmi jednotlivé diela, vzťahy k jednotlivým členom rodiny na základe porovnávania veľkosti hviezd a ich umiestnenia na papieri.

Tretia hodina programu Arte + sa vykonávala taktiež v expozičnom priestore, kde sa, ako naposledy, nachádzal v jednej časti rozťahnutý koberec určený na meditáciu a v tej druhej stoly

³⁶ GUILLAUME – KOVÁČOVÁ, ref. 3, s. 8-10.

a stoličky pripravené na praktickú činnosť. Hodina sa začala na koberci, kde mali účastníci k dispozícii farebné fotografie zobrazujúce anjelov. Postavy anjelov boli namaľované rôznymi umelcami, staršími i modernými. Zúčastnení si taktiež hľadali aj vlastného strážneho anjela na základe dátumu narodenia. Následne nasledovala meditácia – relaxácia v rozsahu približne 15 minút. Počas meditácie znela harmonická hudba a galerijná pedagogička prednášala relaxačný predslav zameraný na predstavenie si vlastného strážneho anjela. Po jej ukončení prišlo na rad maľovanie. Témou bolo maľovanie vlastného anjela prostredníctvom suchého pastelu. Na konci maľovania si mohli návštevníci dané dielo zafixovať lakom. Záver arteterapie priniesol diskusiu o význame osobného anjela v živote človeka.

Aj napriek tomu, že sa stretávame s rozdielnymi názormi na organizovanie edukačných programov, domnievame sa, že prepojenie výtvarného umenia s animáciou a arteterapiou v múzeách umenia a galériách zvyšuje ich atraktivitu a návštevnosť. Ich účastníkom prináša zážitok, aký v týchto inštitúciách ešte nebol. Návštevníci získajú novým spôsobom informácie o konkrétnych dielach. Obyčajné sprevádzanie po výstave s naučeným textom, ako „Na diele vidíte ženu“ či „Obraz vznikol v roku 1980“, nahradí vo výstavných priestoroch tvorivý proces. Návštevníci sa tak budú mať možnosť na chvíľu zamýšľať a pracovať ako autor vystavených diel. Najväčším problémom pri realizovaní nových edukačných programoch, akými sú aj animácia a arteterapia, je nedostatok odbornej literatúry, ktorá by mala pomôcť pri ich uskutočňovaní v praxi. Zamestnanci galérií a múzeí umenia by možno aj chceli prichádzať s inovatívnymi programami, avšak ich prevažná neznalosť cudzieho jazyka a nedostatok slovenskej, ale aj českej literatúry im to neumožňuje.

Zoznam prameňov a literatúry (Sources)

- BRABCOVÁ, Alexandra. *Brána muzea otevřená*. Praha : Nakladatelství Juko, 2003, 583 s. ISBN 80-86213-28-5.
- FILA, Rudolf. *Načo nám je umenie?* Bratislava : Mladé letá, 1991, 150 s. ISBN 80-06-00296-7.
- KOVÁČOVÁ, Barbora – GUILLAUME, Michaela. 2010. *Art vo vzdelávaní*. Trnava : Pedagogická fakulta Trnavská univerzita v Trnave, 2010, 160 s. ISBN: 978-80-8082-401-3.
- HORÁČEK, Radek. *Galerijní animace a zprostředkování umění*. Brno : Akademické nakladatelství Cern, 1998, 142 s. ISBN 80-7240-084-7.
- KESNER, Ladislav. *Marketing a management múzeí a památek*. Praha : Grada Publishing, 2005, 304 s. ISBN 80-247-1104-4.
- KRAMÁŘ, Vincenc. *O obrazech a galeriích*. Praha : Odeon, 1983, 510 s. 01-529-83.
- MEMPHIS BROOKS MUSEUM OF ART. *Art Therapy Access Programs*. USA: Memphis Brooks Museum of Art, 2014, 9 s. 901-544-6200
- PONDELÍKOVÁ, Renáta. *Metódy a formy interpretácie výtvarného diela a ich využitie v procese výtvarnej edukácie*. Bratislava : Metodicko-pedagogické centrum Bratislava, 2015, 64 s. ISBN 978-80-565-0641-7.
- ŠICKOVÁ-FABRICI, Jaroslava. *Základy arteterapie*. Praha : Portál, 2002. 165 s. ISBN 80-7367-408-3
- ŠOBÁŇ, Martin. *Škola múzejní pedagogiky 6*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2007. s. 122. ISBN 978-80-244-1871-1.
- W Aidacher, Friedrich. *Průručka všeobecné muzeologie*. Bratislava : Slovenské národné múzeum, 1999, 478 s. ISBN 80-8060-015-5.